

- формування критичного мислення. – Х.: Вид. група “Основа”: “Тріада +”, 2008. – 96с.
3. Марченко О.Г. Формування критичного мислення школярів. – Х.: Видавнича група “Основа”: “Тріада +”, 2007. – 160с. – (Б-ка журн. “Управління школою”; Вип. 10(58)).
  4. Терно С. Методика розвитку критичного мислення: досвід експериментального дослідження // Історія в школах України. – 2007. – № 9-10. – С.3-11.
  5. Шарко В.Д. Сучасний урок: технологічний аспект / Посібник для вчителів і студентів. – К., 2006. – 220с.
  6. Intel® Навчання для майбутнього. – К.: Видавництво “Нора-прінт”, 2005.

Н.В.Долгая

ДІАГНОСТИКА ДУХОВНОЇ ВИХОВАНОСТІ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ

*В статті пропонується авторська методика діагностики
уровня духовної вихованості учасників старших класів.*

*The diagnostic methods of senior pupils spiritual development are
exposed in the article.*

Перспективи розвитку людства на сучасному етапі можуть стати реальністю лише за умов звернення суспільства до духовних цінностей та реалізації системи формування духовних потреб підростаючого покоління.

Шляхи формування духовно розвинутої особистості, здатної активно освоювати і переробляти всі духовні цінності, накопичені людством, втілювати їх у конкретну діяльність, різноманітні і складні. Відомо, що духовні потреби кожної людини унікальні, тому її духовний розвиток носить індивідуальний характер. Цей факт зумовлює складність визначення загальних критеріїв, розроблення універсальних методів, які могли б використовуватися при формуванні духовності школярів.

Проблема духовного виховання молоді залишається актуальною в усі часи. Її торкалися філософи, психологи, педагоги різних епох та релігійних напрямів. Гостроту вирішення цього питання ми спостерігаємо й на фоні реформування освітніх процесів Української держави. На необхідності звернути увагу в бік духовної сфери школярів наголошують сьогодні І.Бех, К.Журба, І.Зязюн, В.Кудрявцева, І.Матюша, В.Москалець, Е.Помиткін та ін.

Водночас велика кількість аспектів даної проблеми залишається нерозв'язаною, в тому ж числі – діагностика рівня духовної вихованості учнів старших класів.

Перш ніж розглянути методику діагностування рівня духовної вихованості школярів, з'ясуємо основні положення, на яких вона базується.

В нашому дослідженні ми керуємося тим, що духовність – це якісна характеристика свідомості особистості, що відображається в потребах самоорієнтації та самовдосконалення людини, які мають творчий початок і спираються на загальнолюдські ідеали істини, добра й краси.

На основі аналізу наукової літератури та визначення сутності духовності, ми виділяємо такі її компоненти: емпіричний, інтелектуальний, вольовий, творчий та самоусвідомлюваний.

Перші три компоненти є традиційно прийнятими науковцями і, на нашу думку, не потребують детального розгляду. Що ж стосується наступних двох компонентів, вважаємо за необхідне обґрунтувати вибір саме таких складових структури духовності. Беручи до уваги факт безсумнівного взаємозв'язку духовного початку і творчості, відмітимо, що одним з найбільш значущих засобів повноцінного духовного життя особистості є саме творча діяльність. У деякому сенсі духовність і являє собою творчість, привнесена в кожну мить життя.

У той же час, творити власний життєвий шлях можливо лише за умови усвідомлення і прийняття не тільки культурної спадщини цивілізації, але й розуміння свого внутрішнього світу, власного "Я", що призводить до пошуку свого місця у світі, пошуку сенсу власного існування, пошуку відповідей на основні, вічні питання: "Хто я такий?", "Для чого я живу?", "Що я шукаю у відносинах з іншими людьми?", "Що являють собою ці інші люди?". Остаточних, однозначних і загальних відповідей на ці питання не існує, але постійний пошук таких відповідей і являє собою те, що називають духовністю. Духовність має на увазі творчість не тільки у вигляді створення нових ідей або здобутків, що мають об'єктивну значущість і цінність, але й творчість будівництва свого внутрішнього світу, що вимагає не менших творчих зусиль.

Отже, розглянемо детальніше характеристики визначених компонентів, їх критерії та показники у таблиці 1.

Таблиця 1

Структурні компоненти, критерії й показники духовності

Структурні компоненти	Критерії	Показники
Емпіричний	Емоційно-почуттєвий	Чутливість сприйняття об'єктів, явищ природного середовища та продуктів духовної культури людства; рівень розвитку емпатичних здібностей особистості
Інтелектуальний	Змістовий	Знання, уявлення, переконання особистості щодо духовності людини
Вольовий	Мотиваційно-поведінковий	Поведінка особистості; конкретні вчинки з урахуванням мотивів, якими керується особистість при виборі власних дій
Творчий	Творчий	Потреба в активній перетворювальній діяльності з внесенням елементів краси в усі сфери життя людини
Самоусвідомлюваний	Особистісний	Життєва позиція особистості; наявність морального ідеалу; усвідомлення особистого "Я" та прагнення до його вдосконалення; пошук власного призначення в житті і шляхів його досягнення

Інформацію щодо сформованості рівня духовної вихованості старшокласників доцільно одержувати з декількох джерел: в процесі масового опитування (тестування та анкетування), збору незалежних характеристик, оцінювання продуктів діяльності учнів, педагогічного спостереження за поведінкою учнів під час їх участі у рольових іграх та ін.

Основним елементом такої методики виступає анкетне опитування, яке включає в себе п'ять блоків. Дана структура зумовлена багатогранністю поняття духовності та спирається на необхідність виявити рівень сформованості кожного її критерію.

Крім питань закритого типу в опитувальні листи включені питання "відкритого" й "напіввідкритого" ранжованого ряду, в яких

респондентам надається змога зазначати додаткову інформацію, пов'язану з розумінням того чи іншого аспекту.

Перший блок опитування, що визначає рівень розвитку творчого критерію духовності старшокласників, містить у собі п'ять „закритих” запитань, відповіді на які висвітлюють ставлення старшокласників до творчої діяльності, зокрема до процесу творення власного життєвого шляху, та ступінь включення юнаків у цей процес.

1. Чи вважаєш ти себе людиною творчою?

- а) так;
- б) не впевнений, але друзі та рідні вважають, що так;
- в) намагаюсь нею бути;
- г) ні.

2. Коли переді мною постає завдання щось придумати, включитися в творчий процес, я:

- а) роблю це з задоволенням;
- б) завжди заручаюся підтримкою друзів (батьків, вчителів);
- в) берусь за справу, але з побоюванням;
- г) відмовляюся від таких завдань, тому що боюсь не справитися.

3. Твоє ставлення до вислову “Людина – творець власного життя”:

- а) повністю погоджуюся;
- б) лише в тому випадку, коли є підтримка друзів, рідних, вчителів;
- в) життям керують вищі сили, але дещо й людина може змінити;
- г) життя проходить саме по собі, людина не в силах змінити його.

4. Чи уявляєш ти собі власне майбутнє, чи маєш життєві плани?

- а) так, я знаю ким стану в майбутньому і вже спланував своє життя;
- б) так, за допомогою батьків я визначився;
- в) я знаходжуся на стадії обмірковування життєвих планів;
- г) ні, я про це ще не думав.

5. Чи намагаєшся удосконалити навколишній світ?

- а) так, я постійно щось вигадую, щоб покращити власне життя, навколишній світ (складаю вірші, пісні, малюю, майструю);
- б) так, коли мене про це просять;
- в) дуже рідко, тільки те, що мене не влаштовує й дратує;

г) ні, навколишній світ мене цілком влаштовує.

Питання другого блоку анкети мають за мету виявити погляди та переконання старшокласників стосовно вдосконалення власної особистості та визначити наявність (або відсутність) розуміння юнаками сенсу власного життя, тобто характеризують особистісний критерій духовності.

1. Наведи один чи кілька прикладів людей із історії людства чи з кола твоїх знайомих, на яких ти хотів би бути схожим.

2. Чи прагнеш ти наслідувати свій ідеал? Якщо так, то що ти робиш задля цього?

3. Твоя оцінка власного характеру:

а) я ним задоволений, покращувати його немає сенсу;

б) я постійно прагну покращити свій характер, вдосконалюю деякі риси, але в цілому задоволений ним;

в) я не задоволений своїм характером і постійно його вдосконалюю;

г) я не задоволений своїм характером, але змінюватись не бажаю.

4. Чи є у тебе план дій щодо удосконалення себе?

а) так;

б) ні.

5. Що саме ти хотів би в собі покращити? Обґрунтуй відповідь.

а) фізичний стан – _____

б) розумовий розвиток – _____

в) емоційний стан – _____

г) естетичний розвиток – _____

г) власна відповідь _____

6. Укажи власне ставлення до процесу самовдосконалення людини:

а) людина повинна розвиватися протягом всього життя;

б) коли людина отримала бажаний результат, можна припинити роботу над собою;

в) це не обов'язково, якщо людина задоволена собою;

г) це не є необхідністю.

7. Сформулюй коротко відповідь на питання:

– Яке твоє призначення в житті?

– У чому сенс життя людини?

Змістовий критерій духовності учнів визначається за допомогою третього блоку запитань, що має за мету виявити знання,

уявлення, переконання старшокласників стосовно поняття “духовність людини”.

1. Якими словами-синонімами можна охарактеризувати поняття “духовність”?

2. Твої уявлення про духовну людину: хто нею може бути?

а) Ісус Христос;

б) священник;

в) вчитель;

г) батьки;

г) власна відповідь _____

3. Яка людина приносить Всесвіту найбільше користі?

а) яка дбає про користь тільки для себе;

б) яка дбає про користь тільки своєї сім'ї;

в) яка дбає про користь тільки своєї Батьківщини;

г) яка дбає про користь людства в цілому;

д) яка дбає про користь для всіх живих істот.

4. Вкажи по порядку, яка характерна риса твого ідеалу духовної людини притаманна їй в першу чергу, у другу чергу, у третю чергу і т. д.?

любов до природи

дружелюбність

милосердя

доброта

чесність

рішучість

відвертість

комунікабельність

довірливість

повага до старших

бажання самовдосконалюватися

самостійність

відповідальність

працьовитість

релігійність

доброзичливість

справедливість

естетичний смак

терпимість

впевненість у собі

щедрість

дотепність

поступливість

діловитість

Емоційно-почуттєвий критерій духовності особистості виявляється не тільки в умінні усвідомлювати та контролювати власний емоційний стан, але й у розумінні емоцій та почуттів іншої людини. Ми вважаємо, що від рівня розвитку емпатичних здібностей особистості залежить її можливість чутливого сприйняття продуктів духовної творчості людства і, як наслідок цього, уміння емоційно реагувати на явища навколишньої дійсності.

Саме тому в четвертому блоці опитування стан сформованості емоційно-почуттєвого критерію духовності старшокласників ми

виявляли за допомогою методики діагностики рівня емпатичних здібностей В.Бойка [1].

З метою визначення рівня сформованості мотиваційно-поведінкового критерію духовності старшокласникам пропонуються завдання п'ятого блоку опитування.

1. Закінчи речення:

Якби я все міг, то я ... _____

Якби я знайшов скарб, то я б ... _____

2. Вкажи по порядку, яку умову щасливого життя ти обереш в першу чергу, у другу чергу, у третю і т. д.:

матеріальне благополуччя;

наявність вірних друзів;

наявність престижної професії;

можливість займатися улюбленою справою;

сімейне благополуччя;

чисте сумління;

любов ближніх.

Запропоноване анкетне опитування пройшло апробацію у багатьох школах України та довело свою результативність під час виявлення рівня духовної вихованості учнів старших класів.

У той же час подана методика діагностування духовної вихованості старшокласників не розглядається як усталена. Вона може варіюватися в залежності від мети, завдань й умов дослідження та особистих поглядів дослідника на проблему.

Література

1. Якубовська О.М. Основи дидактичної емоційної взаємодії: Навчально-методичний посібник по спецкурсу / О.М.Якубовська, І.М.Гапійчук. . – Вінниця: Велес, 2001. – 108с.

І.І.Киричок

ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ ЕМПАТІЇ ЯК УМОВИ РОЗВИВАЛЬНОГО ВПЛИВУ

Стаття актуалізує проблему емпатії як розвиваючого способу взаємодія в міжличностних відносинах учителя і учнів, аналізує готовність майбутніх учителів до використання емпатійного впливу на школярів. Велике значення приділено соціально-психологічному тренінгу розвитку емпатійності як умови професійної придатності педагога.